

INHOUD

<i>De bel van de ijscoman</i>	7
<i>Omdat het hart de pen beweegt</i>	31
<i>Olifanten op een web</i>	61
<i>De andere vrouw</i>	151
<i>Opgeslagen dagen</i>	167
<i>De dood is een gastvrije kerel</i>	202
<i>Het zilveren been</i>	227
<i>Tussen de linies</i>	242
<i>Epiloog</i>	249

De bel van de ijscoman

Op de ochtend van 21 september is de vrouw die het meest voor mij heeft betekend, gestorven.

Om tien voor tien belde mijn zus uit Spanje. Ze zei: 'Ik heb niet zo'n goed bericht.'

Er was niets ongewoons aan haar stem, niets gedempts, niets aarzelends, ze sprak zelfs even gehaast als altijd. En toen ineens: 'Ma is een half uur geleden overleden.'

Mijn hart begon zo te bonken dat het me moeite kostte om te luisteren. En luisteren was nu juist wat ik wilde. Niet naar wat mijn zus verder te vertellen had, maar naar de dokter of verpleegster die achter haar de gang in zou komen gesneld om te roepen dat 'su madre' door apparaten, door slagen op de borst, of uit zichzelf – qué milagro! – weer was gaan ademen.

'Ma was zich gaan wassen. Ze kwam terug, zei dat ze zich niet lekker voelde, dat het was alsof ze verkou-

den werd. Ze ging liggen. "Anneke, ik ben écht niet lekker," zei ze. En toen was ze weg.'

'Nee.'

'Het is heel mooi gegaan.'

'Nee.'

Waar bleef die dokter, die verpleegster.

'Echt, het is heel mooi gegaan. Ik was erbij. Ik heb nog tegen haar gepraat, ik heb haar een kus van elk van ons gegeven. Maar het was ma niet meer.'

Er kwam geen dokter, geen verpleegster, er geschiedde geen wonder.

'Nee.'

Ik barstte in tranen uit en mijn zus volgde spontaan. Een echo, zeventienhonderd kilometer verderop.

Achttien maanden tussen mij en mijn broer, achttien maanden tussen hem en mijn zus. Als mijn moeder dat opmerkte, keek ze of ze het zo had uitgekend.

Ik was de oudste en ik moest hem op de hoogte brengen, mijn broer, haar zoon, godbewaarme, godbewaarahem. Ik zag hem voor me in het gebouw waar hij werkt, hoewel het een gebouw is dat ik nooit gezien heb. Misschien dronk hij koffie, misschien kwam er iemand met gebak langs, misschien had hij schik in iets of juist ergens de pest aan, misschien loste hij net een probleem of een technisch mankement op.

Iedere door mij uitgestelde seconde was er voor hem een waarop zijn leven nog bekend terrein was.

Dat gold voor meer mensen. Haar broer, haar zusters, met name haar zuster Bettie, die veel met haar

optrok. Ik hoorde haar vrolijke 'Hallo Men' al. Godbe-
waarhaar.

Voor de wereld was ze alleen maar een vrouw, voor
mij was ze een wereld die instortte. In een opwelling
pakte ik mijn dagboek, een cyclaamkleurig schrift, en
schreef:

'Mijn lieve, lieve, lieve, lieve, lieve moeder is dood.'

Ik legde mijn pen weg en keek naar buiten. Ik keek
door een ruit die zij vijftien dagen eerder gelapt had en
zag haar handen om de spons, de wisser, de zeem. Ik
stond op en raakte het glas aan.

Ik heb haar in mijn leven nauwelijks aangeraakt. Ik
had haar te weinig aangeraakt. Een vluchtige kus bij
het binnenkomen, bij het weggaan, bij het bedanken.

En nu, nu stond ik daar met mijn vingertoppen te-
gen het glas. En daarna raakte ik een kopje aan uit het
servies dat ze voor haar huwelijk had gekregen en dat
al zo lang in mijn kast stond en maar sporadisch ge-
bruikt werd. En ik rende de trap op naar de linnenkast
om mijn handen te laten gaan over het linnengoed dat
ze voor me gestreken had. En ik ging op mijn knieën
en kroop over het kleed dat ze samen met haar zus
Geertje voor me had geknoopt uit rood, wit en zwart
smyrna.

Zeven, acht jaar ben ik als ik over de ruige loper in
de gang kruip om te voorkomen dat mijn ouders dood-
gaan. Laat ze nooit doodgaan, God en alle heiligen in
de hemel, laat ze nooit doodgaan; als het nodig is,
kruip ik nog eens en nog eens over die loper, al gaan
mijn knieën stuk.

Wat deed leeftijd ertoe, haar leeftijd, mijn leeftijd,

toen of nu? De magie had niet geholpen. Alle tussenliggende jaren waren weggevaagd.

Om vijf over half elf heb ik mijn broer gebeld.

Hij barstte meteen in snikken uit. Het klonk zo afschuwelijk verdrietig, god, wat zou ze dat erg gevonden hebben. Al had hij een vrouw en twee dochters van veertien en zestien en werd hij grijs en kaal, ze was in hem ook het aandoenlijke kereltje blijven zien met zijn kastanjekleurige krullen en sproeten.

Ik zei: 'Ben je alleen, Danny? Is er iemand in je buurt?'

En ik herhaalde wat ik drie kwartier eerder kreeg te horen: 'Echt, het is heel mooi gegaan.'

Toen hij zei dat hij naar huis ging, drukte ik hem op het hart mij bij thuiskomst direct te bellen. Ik heb hem ook gezegd dat er van alles geregeld moest en dat wij dat uiteraard moesten doen.

'Op de eerste plaats moet ze terug naar Nederland.'

Ik hoopte dat hij daardoor onderweg zijn wanhoop kon beheersen.

Johanna, Augustinus, Geertruida, Margaretha, Daniël, Elizabeth, Dorothea. Roepnamen: An, Tinus, Geertje, Rie, Daan, Bettie, Dora.

Mijn moeder was de oudste van de zeven, maar niet de eerstgeborene. Boven haar was een meisje geweest dat Poppie werd genoemd. Ze had nooit kunnen vergeten hoe dat zusje in het ziekenhuis lag en overeind kwam toen ze, vier jaar oud, op bezoek kwam. 'Dat is van mij, dat is van mij!' had het zieke kind, wijzend op

het jurkje dat mijn moeder droeg, geroepen.

Een paar dagen later lag Poppie in een kist, afgedekt met een glazen plaat. Ze had er voor op haar tenen moeten staan om Poppie te zien.

Bij haar laatste verjaardag haalde ze een klein, rond doosje te voorschijn waar een haarlok en een tand van het zusje in zaten. Ik trok mijn neus op, zei dat ik het akelig vond, dat ze het op moest bergen.

Soms zong ze een droevige regel: 'Overschotje, lief klein popje...' Daarna neuriede ze dan nog wat op een verontrustende, neergaande toon. Als kind heb ik haar gevraagd wat 'overschotje' betekende en toen ze antwoordde dat het een dood kindje was, schrok ik hevig. Waarop ik snel bedacht dat het niet kon kloppen, omdat er nog wat 'over' was en het dus wel goed zou komen. Uit angst voor een ontkenning heb ik dat niet hardop gezegd.

Later heb ik haar gevraagd hoe dat liedje verder ging, maar dat wist ze niet. Ze had het haar vader zo horen zingen.

Om elf uur heb ik haar zuster Bettie gebeld.

'Hallo Men,' zei ze blij verrast.

De eerste woorden na mijn mededeling richtte ze tot haar man. Ze klonken rauw en zo voldongen: 'An is dood.'

Aldo, mijn zoon, had een tussenuur vrij en kwam thuis een boek halen.

Toen ik het hem vertelde, keek hij weg. Ik hoopte

dat het niet goed tot hem doordrong. Hij is weer naar school gegaan en een paar uur later lopend naar huis gekomen. Zijn fiets was gestolen. Wat deed het ertoe. Vergeten op slot te zetten? Wat deed het ertoe.

Mijn moeder had nog een miskoop van Oost-Europese makelij staan. Na er een keer op gefietst te hebben, betreurde ze het dat ze zich had laten misleiden door de lage prijs van het zwaar trappende onding. Sindsdien ging ze de stad door met de tram. Naar zee, naar het station, tweemaal per jaar naar de dokter om een recept voor slaappillen, maar vooral naar de adressen waar ze werkte. Waar ze tegen betaling de kamers, keukens, hallen, wc's, badkamers en trappen 'deed'. Ofwel: waar ze poetste, veegde, dweilde, lapte, streek, waste, opruimde, inruimde, stof afnam en stofzuigde, schuurde en schrobde, schrobde, schrobde.

Ze smeerde haar ruwe handen in met Purol. Ik heb later een blikje met dat taaie, gele spul in haar nachtkastje gevonden. De geur in mijn herinnering was sterk genoeg om me ervan te laten kokhalzen.

Ik was kwaad op iedereen voor wie haar hart gepompt had, op iedereen die dat hart had uitgewrongen.

Ik verafschuwde ook heviger dan ooit de wereld waarin ik was beland, waar het vanzelfsprekend werd geacht dat je er een hulp, werkster, poetsvrouw op na-hield om zelf een veelvoud van dat uurloon te kunnen verdienen, of je alleen maar de luxe te veroorloven het 'mindere' werk niet te hoeven doen. Alsof iedereen dat werk zou kunnen. Alsof je niet twee rechterhanden nodig had. Alsof je geen inzicht in materialen moest

hebben, zowel in die welke onderhouden moesten worden als die waarmee onderhouden werd. Alsof je geen geduldig oor moest hebben voor mevrouw of meneer die je commandeerde, maar je daarnaast vaak ook nog nodig had voor andere problemen. Alsof het geen vak was!

En dan die dames en heren die om soortgelijke redenen ook nog hun kinderen zo vlug mogelijk dumpten in crèches en gastgezinnen en dan verzuchtten dat ze blij waren dat die de verantwoordelijkheid droegen. En hun vooroordelen, o, de oordelen die gebaseerd waren op niet meer dan een flapoor, een kapsel, een andere tongval, of het ergste oordeel dat de werkelijk dommen erop nahielden: dat mensen met weinig of geen opleiding minder intelligent zouden zijn. Wat hadden ze zelf te bieden? Ijdeltuiterij, ledigheid, klatergoud, gezever over aftrekposten, wereldreizen, en kunst die in de mode was. Wat een opgeblazen, schijnheilig wereldje had ik leren kennen! Ik wilde eruit, weg, terug naar de mensen die het vermogen bezaten met weinig tevreden te zijn en, omdat ze niets gekunstelds hadden, niet neerzagen op sentiment.

Regelmatig 'deed' ze ook mijn huis en paste op mijn kind. Niet om geld. 'Nee nee, ik wil er niets voor hebben, niets, hoor je. Laat zitten. Laat zitten! Geef dan hooguit de trein...' Niet om geld dus. Uit liefde. Ook dat nog. Een langdurige, indirecte aanraking, een aanraking van jewelste.

's Avonds belde haar zuster Bettie, die een flat vier verdiepingen boven die van mijn moeder bewoont. Ze zei: 'Jullie zijn goed voor haar geweest, Men, jij belde een paar keer per week.'

Ik dacht: ik had nog meer moeten bellen, ik had veel meer voor haar moeten doen, ik had ook meer voor haar terug moeten doen, het is te laat, alles is verkeerd, het komt nooit meer goed. En ik zag mijn tante voor me die de wildste en mooiste was geweest van het stel zusters en met wie mijn moeder het ongelijke plezier had dat je tussen jonge meisjes ziet en dat ze hun hele leven hadden weten te behouden, en ik had het gevoel dat mijn hart zo vol woorden zat dat ik nooit meer iets zinnigs zou kunnen zeggen.

Mijn vriend is die dag in mijn buurt gebleven. Hij was degeen die over haar sprak. Mild, sussend, geduldig. Ik zei niet veel meer dan dat ik haar terug wilde en dat ik haar zag. Ze kwam binnenlopen, ze zat op de bank, ze boog zich naar ons toe, ze kwam plotseling en brutaal als een kat met haar hoofd om de deurpost. Ik hoorde haar ook, haar voetstappen op de trap, haar lach, haar heldere stem. De manier waarop ze 'Dag lieverd' tegen Aldo zei en 'Hallo Bobbie' tegen mijn kat. Hoe ze zong of meezong en ineens, met een ondersteunend gebaar van een vuist 'Tjeng boem' zei.

De beelden werden onderbroken door het beeld van haar omhulsel, koud en roerloos, ergens in een Spaans mortuarium. En telkens drong die werkelijkheid tot me door met een pijn die me de adem benam, alsof een stuk hout onder mijn middenrif naar boven werd geslagen.

Om een uur of vier ben ik wijn gaan drinken. Af en toe schreef ik in mijn dagboek. Bladzijden vol uitroep-tekens. Er staat ook dat ik over haar zal schrijven. Alsof ik me niet realiseerde dat ik dat al aan het doen was.

De laatste keer dat ze naar mij toe is gekomen, was op 5 september. Ik had gewoontegetrouw in mijn agenda geschreven: Ma komt.

Het was de laatste keer dat ze in lijn 5 heeft gezeten met haar tas, waarin, naast haar werkjurk en werksloffen, altijd een verrassing zat. Het was de laatste keer dat ze langs de bakker liep, de glasbak waar ze in een onbewaakt ogenblik mijn lege flessen naar toe bracht, de bibliotheek waar ze graag naar binnen keek om 'al die mensen die daar zo gezellig aan tafel lezen'. Het was de laatste keer dat ze haar sleutels van mijn huis pakte en in het slot stak. De laatste keer dat ze op haar tenen naar boven liep om mij niet wakker te maken. Ze wist dat ik vaak 's nachts werk. Toch schaamde ik me er soms voor dat ik nog niet was opgestaan en verschoof het tijdstip waarop ik naar bed was gegaan een uur.

'Sorry ma, het was vier (vijf, zes) uur.'

Ook deze laatste keer zei ze hoofdschuddend: 'O, o, denk toch om je gezondheid.'

Terwijl ze een berg wasgoed wegstreek ('Er zal ondertussen toch wel flink wat liggen hè als ik kom?') tikte ik wat ik de avond ervoor geschreven had, uit. Ik riep haar voor koffie, thee, brood: 'Ma? Wil je een gebakken ei of kaas?'

'Doe maar wat je het beste uitkomt.'

En dan zei ik wat ik zo vaak korzelig heb gezegd: 'Zeg nou toch gewoon wat je wilt.'

Ik liet haar beloven de stofzuiger boven te laten staan, maar ze zag toch weer kans het ding de trap af te sjouwen. Zo'n kleine ongehoorzaamheid waar ik geërgerd wat over zei, waarop zij dan volgde met wat ondertussen haar motto was: 'Zo lang ik het nog kan...'

Op de ochtend van 21 september heb ik om half acht mijn zoon gewekt. Een half uur later herinnerde ik hem eraan dat hij zijn chocoladebroodje en zijn Duitse boek niet moest vergeten. We riepen elkaar een groet toe en de deur sloeg dicht. Even later vertrok mijn vriend en daarna ben ik in slaap gevallen.

Het woord 'laatste' is een beladen voorvoegsel. Laatste vraag. Laatste kind. Laatste trein, passagier, post, uur, dag, jaar, seconde, neushoorn, ronde, haven, Avondmaal, sigaret, woord.

Ik slaap als mijn moeder om kwart over negen sterft.

Ik sliep godverdomme toen ze haar laatste adem uitblies.

Ik ben vijf jaar en ik draag een groen badpak, bedrukt met witte paardjes. Mijn moeder loopt de zee in en wanneer mijn tantes even niet op mij letten, loop ik haar achterna. Het moet een verrassing zijn: als ik haar inhaal, tik ik haar aan, dat vindt ze vast grappig. Plotseling is alles om me heen lichtgroen, ik kijk erdoorheen, ik zweef, ik heb geen gewicht, het is stil, heel stil, alleen in de verte is een tingelend geluid, het lijkt op de bel van de ijscoman...

Ik zie haar over me heen gebogen staan, buiten adem, met druipend haar. 'Ja,' zegt ze, 'ja.'

Mijn neus steekt, ik moet spugen, ik heb het vreselijk koud.

'Je was bijna verdronken,' zegt ze.

In diezelfde zomer zie ik haar tegen de grond gaan en hoor dat het flauwvallen heet. Tijdens die slappe val is haar gezicht vreemd bleek.

Iemand zegt: 'An is flauwgevallen.'

Een ander: 'Vind je het gek?'

Later werd het: 'Je moeder is niet goed.'

'Je moeder zit hier en... tja...'

'Je moeder moet opgenomen.'

Achter het donkere benedenhuis waar ik ben opgegroeid, lag een tuin die weinig voorstelde. In de winter liet de zon zich er niet zien. Maar in april viel er licht op de schutting en een paar dagen later was er 's middags de eerste baan zonlicht, waarin mijn moeder haar stoel neerzette. Als ik uit school kwam, trof ik haar daar vaak. Door de hoge, dicht opeenstaande huizen plaagde de schaduw alweer snel en moest ze de stoel telkens een stukje naar achter schuiven. Tot ze ten slotte in de deuropening van de schuur – het domein van mijn vader – zat, waar het op een zomerse dag sterk rook naar zaagsel en lijm.

Ze stierf de eerste dag van de herfst.

Alsof ze ook dat had uitgekiend.

Ik dronk, maar werd niet dronken. Het hielp evenmin om in slaap te komen. Mijn gezicht gloeide en mijn handen en voeten bleven ijs. En dan de tranen, de overvloed, het verzinken. Om haar, om haar leven dat ik overzag en triest vond. Ik had verdriet, immens verdriet, maar was het erg? Erg voor mij? Nee, het was erg voor háár. Er was haar te kort gedaan. En dat mocht niet, dat had ze niet verdiend, dat moest ophouden, dat moest vereffend. Van haar verleden, waar zij zelf nauwelijks over had gesproken, bleef mij de bittere nasmaak.

Haar armoedige jeugd. Het in dienstbetrekking treden als twaalfjarig kind. Haar talenten die ze nooit heeft kunnen ontplooien. Het was als met haar tanden die nodeloos werden getrokken. Waarna ze thuiskwam met een doek tegen haar mond gedrukt en stilletjes ging staan koken en trachtte te eten, haar mond zoveel mogelijk achter het servet in haar linkerhand verbergend. Ze had toen nog ontzag voor autoriteiten, ook voor een beul die zijn ziekenfondspatiënten liever kwijt was en dat letterlijk met een handomdraai kon.

Ze had een goede stem, ze had gevoel voor humor, ze hield van dansen en acteren. Ze deed het zo'n beetje thuis. Ze zong al strijkend en al wassend, imiteerde iemand, deed of ze zomaar even een rolletje speelde, ging dansend de kamer rond: 'En er was een vogeltje en dat beestje kon niet kakken...'

Wij, haar kinderen, zeiden dat ze raar deed. 'Mama, stel je niet zo aan.'

'Want er was een veertje aan zijn poeptertje blijven plakken...'